

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

TASARIMLAR İÇİN
BİR REHBER

EDİTÖR
PROF. DR. ŞEBNEM ASLAN

SOSYAL BİLİMLERDE

ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

NİCEL, NİTEL VE KARMA TASARIMLAR İÇİN BİR REHBER

EDİTÖR
PROF. DR. ŞEBNEM ASLAN

EĞİTİM
yayınevi

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

NİCEL, NİTEL VE KARMA TASARIMLAR İÇİN BİR REHBER

Editör: Prof. Dr. Şebnem Aslan

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 14824

ISBN: 978-605-7557-38-4

1. Baskı - Aralık 2018

Baskı Cilt

Dizgi Ofset Matbaacılık

Matbaacılar Sit. 10451. Sk. No: 4

Karatay/KONYA

0 (332) 342 07 42

Kütüphane Kimlik Kartı

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

NİCEL, NİTEL VE KARMA TASARIMLAR İÇİN BİR REHBER

Prof. Dr. Şebnem Aslan (Editör)

XXXII+528 s., 195x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-7557-38-4

1. Araştırma Yöntemlerine Giriş, 2. Araştırma Evreni ve Örneklem, 3. Araştırma Tasarımı,
4. Akademik Çalışma ve Raporlama Süreci

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mechanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayınevi

Rampalı İş Merkezi Kat: 1 No: 121

Tel: 351 92 85 • Meram/KONYA

E-mail: bilgi@egitimyayinevi.com

 kitapmatik
internetteki kitapçınız
kitapmatik.com.tr

BÖLÜM 3.2.

NİTEL ARAŞTIRMA TASARIMI

Doç. Dr. Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR¹

1. BİLİMSEL ARAŞTIRMADA TEMEL DÖNÜŞÜMLER VE NİTEL ARAŞTIRMANIN YERİ

1.1. Nitel Yaklaşımın Derindeki Kökleri

Son 50 yılın yükselen paradigması olarak tarif edilen nitel düşüncenin kökleri oldukça derindedir. Aristoteles (M.Ö.384-322)'in düşünce geleneği nitel düşüncenin bilinen en eski referans noktasıdır. Ona göre, araştırma nesnesi dış çevrede gerçekleşen olaylara, başka bir deyişle tarihsel gelişime sıkı sıkıya bağlıdır (Kantarı, 2007).

Doğa bilimleri araştırma nesnesini “dışardan içeri” doğru incelerken insanı konu alan sosyal bilimler “içerden dışarı” bir anlayış sergilemek durumundadır. İnsan bağlamında en önemli mesele ise “anlam”dır (Dombro, 2007).

Anlamli benzersiz durumlar Aristoteles düşüncesinin önemli analiz birimlerini oluştururken sosyal bir varlık olarak insanı araştırmak bilimin çekirdeğini oluşturmaktadır. Araştırma nesnesinin konusu olan insan yanında Aristo geleneğinde araştırmacı olarak insanın önemi de söz konusudur. Çünkü araştırma nesnesi araştırmacının kendi niyetleri, amaçları ve hedefleri çerçevesinde anlam kazanır (Kantarı, 2007). Başka bir deyişle “anlam” maddenin doğasındansa insanın öznelliğine aittir (Dombro, 2007).

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Pazarlama Anabilim Dalı, Ankara, ozgegokbulut@yahoo.com.

Sosyal davranışın kendisinin bir yorumlamanın sonucu olması nedeniyle sosyal bilimci de bir yorumcudur. Bu sebeple değerlendirme ve yorum araştırmanın vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkar. Değerlendirmenin bilimselliğini sağlamak için ise özel bir bilimsel yaklaşım gereklidir (Kantarı, 2007).

Schleiermacher (1768-1834) tarafından disiplin haline getirilen (Dombro, 2007) yorumsamacı yaklaşıma göre, insan tarafından yaratılan bir metin yüzeysel anlamları yanında derinlemesine incelendiğinde fark edilecek öznel anlamlara ve bir ruha sahiptir. Yorumsamacı yaklaşım, metnin bu derin anlamlarına ulaşmaya ve onu çözmeye odaklanır (Kantarı, 2007).

1.2. Nitel Yaklaşımın Bilimsel Alanda Yeniden Yükselişi

20. Yüzyılın başları, araştırma nesnesini kavramak yerine ölçen, sınavan, sayılara indirgeyen pozitivist düşüncenin çatlaklar vermeye başlayarak bir dönüşüm sürecine girmesine tanıklık eder (Kantarı, 2007). Oysa ki önceki yüzyıl Modern Bilimin gelişmesinde önemli etkileri olan Pozitivizmin yükselişine tanıklık etmiştir (Kuş, 2007). Öyle ki pozitivistin hakimiyeti sosyal bilimleri de etkisi altında bırakmıştır (Guba ve Lincoln, 1994). Auguste Comte, Emile Durkheim, Hebert Spencer pozitivistin sosyal bilimlerdeki en önemli temsilcileri olmuşlardır (Ritzer ve Stepnisky, 2017).

Pozitivist Paradigma (Kuhn, 1970), insanı gerçekliğin dışında tutan ve gerçekliğin tekliğine dayanan yaklaşımı nedeniyle konusu insan olan sosyal bilimlerde gerçekliğin yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Tek ideal yöntem olmadığı savıyla 20.yüzyılın sonlarında farklı disiplinlerde niceliksel araştırma yönteminin egemenliği sarsılmaya başlamıştır (Kantarı, 2007).

Nitel araştırma lehine olan bu dönüşümün kökleri Pozitivist/ Akılcı/ Newtoncu paradigma içinden gelen sayıca az fakat önemli etkilere sebep olan bilim insanlarının ortaya çıkardığı görüşlerdedir. Guba ve Lincoln (1994) doğayı kontrolün ve tahminin amaçlandığı geleneksel bilimsel alan içinde matematiğin el üstünde tutuluşunu ve niceliksel yaklaşımın hakimiyetini sosyal bilimlerin konusu olan insanın doğasına uygun olmamakla eleştirenlerdendir.

Einstein'ın "Görelilik Kuramı", araştırmacı öznenin süreçteki öznel etkisini ortaya çıkarırken pozitivist paradigmanın saf nesnellik savını zedelemekte, insanın makina gibi değerlendirilemeyeceği sonucunu doğurmaktadır (Friedman, 2014). Benzer şekilde Heisenberg'in "Belirsizlik İlkesi" de pozitivist paradigmanın nesnellik savını anlamsız hale getirmektedir. David Bohn'un "Holografik Evren" betimlemesine göre, "*Yalnızca parça bütünde gizli değil, aynı zamanda bütüne ait gerçeklik parçada da gizlidir*" (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Böylece, 20. yüzyılın sonlarında nitel araştırma, hızla yeni niteliksel yaklaşımların disiplinlerarası dayanağı olarak görüldü. Pek çok araştırma başlığı, niceliksel araştırmaya alternatif bir yol izlendiğini "niteliksel" etiketini vurgulayarak göstermektedir (Kantarı, 2007).

Biyografi ve sözlü tarih çalışmaları yöntemlerin öneminin artmasının yanında sosyoloji, psikoloji, tarih, eğitim, pazarlama örgütsel davranış gibi pek çok sosyal disiplinde nitel araştırmalar önem kazandı. Az sayıda gerçek yaşam öyküleri, istatistiki gücü yüksek nicel araştırma yöntemlerinin yanında güçlü bir varlık sergilemeye başladı (Kantarı, 2007).

2. NİTEL ARŞATIRMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Nitel araştırma bireylerin deneyim, düşünce ve algıları ve duyguları gibi öznel durumlarla ilgilenmektedir. Nitel araştırmaya ait en çok vurgulanan temel özellikler şöyle sıralanabilmektedir (Yıldırım, 1999):

1. Doğal Ortama Duyarlılık: Nitel araştırma doğal ortamda gerçekleşen davranışlarla ilgilenmektedir. Manipule edilmiş deneysel ortam ise nitel araştırmanın amacına hizmet etmek yerine araştırmacının yanılmasına gerçeklerden ve araştırma nesnesinin doğasından uzaklaşmasına sebep olur. İnsan davranışları doğası gereği değişkendir ve araştırmacı bu davranışları sabit kabul etmek yerine süreci ve süreçteki değişimleri de araştırmaya dahil etmek durumundadır (Yıldırım, 1999). Sosyal olguların duruma ve ortama bağlı olarak değişiklik göstermesi de araştırmacının davranışı tüm boyutlarıyla ve bütünlük içinde incelemesini gerektirdiği için doğal ortamda gözlem önem kazanmaktadır (Patton, 1987).

2. Araştırmacının Katılımcı Rolü: Nitel araştırmacı, nicel araştırmada olduğu gibi sadece ‘belirli yöntemlere göre dışarıdan araştırma konusunu gözleyen ve bu konuya ilişkin bilgiler toplayan ve bu bilgileri sayısal analizlere tabi tutarak sunan kişi’ olmaktan uzaktır. Nitel araştırmacı araştırmanın doğal ortamında bulunan, araştırma birimlerini anlamak üzere gerektiğinde onların deneyimlerini deneyimleyen bir kişi olarak araştırma sürecinin doğal ve önemli bir parçasıdır (Yıldırım, 1999). Bu yönüyle nesnellik sorunu akıllara gelse de nitel araştırmacı emik ve etik diyalog altında açıklanacak öznelliği bertaraf edecek bir takım yöntemler kullanmaktadır (Ger, 2009). Patton (1990)’un da belirttiği gibi hiçbir araştırmada tam nesnelliğin varlığından bahsedilemeyeceği için nitel araştırmacının araştırma nesnesine yakınlığı daha geniş ve derin bilgi sunması bakımından değerli bir durum olarak kabul edilmektedir.

3. Bütüncül Yaklaşım: Gerçeklik kendini oluşturan parçaların karmaşık doğasının ürünüdür. Bu sebeple öznenin içinde bulunduğu koşullar nitel araştırmanın gözardı edemeyeceği kadar önemlidir. Nitel araştırma özneyi bütünlüğü içinde kavramayı amaçlar (Bogdan ve Biklen, 1992). Nitel düşüncede tek nokta olan özneye yönelen dikkat, öznenin gündelik yaşam ilişkilerini gözden kaçırmayacak şekilde “açık” olmalıdır. Açıklık kavramı, öznenin gündelik yaşamındaki her türlü ilişki, bağlantı ve etkileşimlerinin araştırma kapsamına alınması, hiçbirinin gözden kaçırılmamasını temsil etmektedir (Kantar, 2007).

4. Algıların Ortaya Konulması: Araştırmacıların amacı, araştırmayı oluşturan insanların dış dünyaya ilişkin görüşlerini yorumlarını anlamaktır. Bu sebeple önceden oluşturulan sorulara bağlı kalarak araştırmayı yönetmek, gerçeği anlamaya engel olacak bazı sınırlılıklar oluşturur. Nitel araştırma raporları, katılımcıların doğrudan görüşlerini sunarak farklı okuyucular tarafından değerlendirmelerin yapılmasına imkan tanırlar (Yıldırım, 1999). Miles ve Huberman (1994)’ın da belirttiği gibi bireylerin gerçek algılarını ve davranışlarını anlamak üzere araştırmacı araştırma odağındaki bireylere yakın olmalı ve mümkünse araştırma sürecinde aynı ortamda bulunmalıdır.

5. Araştırma Deseninde Esneklik: Sosyal olguların karmaşık, dinamik ve belirsizlik içeren yapısı nitel araştırma sürecinin esnek olmasını gerekli kılmaktadır. Araştırmacının araştırmanın

bir parçası oluşu, süreç içinde değişiklik gösteren bulgular yeni yönelmelere neden olma potansiyeli taşır. Başka bir deyişle, araştırmanın başında oluşturulan kavramsal ve yöntemsel yapı, süreç içerisinde değişikliklere uğrayabilir (Yıldırım, 1999). Maxwell (1996)'ın da belirttiği gibi araştırma süreci içerisinde yeni problemler ortaya çıkabilir ve yeni yöntemlere, yeni bireylere başvurulması gerekebilir. Nitel araştırmanın amacının gerçekliği bütünsellik içinde ortaya koymak olması nedeniyle süreç ve yöntemde esneklik, araştırma desenlerinde içiçelik araştırmaya hizmet etmektedir.

6. Tümevarımcı Analiz: Nicel araştırmaların aksine nitel araştırmalarda tümdengelimci bir yaklaşımın hakim olduğu önceden belirlenmiş bir kuram ya da hipotezin testi söz konusu değildir. Aksine parçaların içinden bütüne dair bilgilere ulaşmanın esas olduğu tümevarımcı bir yaklaşım söz konusudur (Yıldırım, 1999). Araştırmacı, kuram oluşturma çabasıyla esnek araştırma süreci ve esnek araştırma yöntemleri dahilinde topladığı verilerin analiz edilerek konunun ayrıntılı ve bütüncül olarak açıklanmasını amaçlar. Bu çerçevede veri toplama ve kuram oluşturma süreci eşanlı olarak gerçekleşir (Glaser ve Strauss, 1967).

7. Nitel Veri: Nitel araştırmada amaç sayılar yoluyla sonuçlara ulaşmak değil, okuyucuya konu ile ilgili betimsel ve gerçekçi bir açıklama sunmaktır. Ayrıntılı ve derinlemesine veri daha gerçekçi ve bütüncül açıklamalara ulaşmada önemli bir role sahiptir. Görüşme, gözlem, döküman, görüntü gibi veriler nitel araştırma desenlerinde tek başlarına ya da birlikte kullanılabilir (Yıldırım, 1999). Konunun bir kaç çeşit veriye dayalı olarak incelenmesi, başka deyişle kanıtların artırılması “veri çeşitlemesi” (data triangulation) olarak adlandırılır ve araştırmanın güvenilirliğini artırır (Ger, 2009).

3. NİTEL ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL DEĞERİ VE UYGULAMAYA KATKISI

Araştırma yapmanın temel amacı, yeni ve değerli bilgi üretebilmektir. Yeni bir bilgi yeni bir anlayış, yeni bir açıklama için kullanılan yöntem ve nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bilginin yeni olması, literatüre sunulan yeniliği ifade ederken değerli olması sunulan bilginin niteliğini işaret etmektedir (Ger, 2009). Tüm araştırmalar sundukları yeni ve değerli bilgiler ışığında hem ilgili literatüre hem de uygulamaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Nitel araştırmanın daha önce üzerinde durulan özellikleri sebebiyle nicel araştırmadan farklılaşan bazı bilimsel katkıları Yıldırım ve Şimşek (2005)'ten yola çıkarak şöyle özetlenmiştir:

3.1. Genelleme Yapma ve Kuram Oluşturma

Nicel araştırmada genelleme, örneklemiden evrene yapılan “istatistiksel genelleme” ile eştir. Nitel araştırmada ise “analitik genelleme”den söz edilir. Küçük gruplar veya örnekler ile yapılan nitel araştırma sonucunda denencelerin oluşturulması, kavramsal modellerin geliştirilmesi mümkündür (Örneğin: Freud'un Psikanaliz Kuramı). Derinlemesine ve bütün koşullarıyla incelenen nitel veri, sağlam modeller geliştirmeye ve kuram oluşturmaya imkân verir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Ger (2009)'e göre, nitel araştırmalarda genellenen evren, bireylerden değil, deneyim, davranış

ve olaylardan oluşan bir evrendir. Analitik genelleme, uyarlama (extrapolation) ve soyutlama ile gerçekleşir. Bu çerçevede araştırmacının kendisinin de bir veri toplama ve veri çözümleme aracı olduğunun farkındalığıyla süreç içinde yer alışı önemlidir.

3.2. Nitel Yöntemin Nicel Verilere Derinlik ve Anlam Kazandırması

Nitel ve nicel araştırmaların birlikte kullanıldığı karma yöntemli araştırmalarda, nicel veri istatistikî yöntemlerle odaklanma alanlarını belirlemede kullanılırken nitel yöntem belirlenmiş bu alanlardaki anlama derinlemesine erişmek ve detaylı bilgi toplamak, daha geniş bir kavrayış elde etmek amacıyla araştırmaya katkı sağlayabilir. Tam tersi bir şekilde nitel araştırmaların sonunda ortaya çıkan model ve kuramların nicel yöntemlerle daha geniş kitleler üzerinde test edilmesi söz konusu olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

3.3. Nitel Yöntemin Bilimsel Değer Yargıları ve İdeolojilere Etkisi

Nitel araştırmacının kurama ve araştırma yazınına, bir başka deyişle bilimsel yöntem paradigmasına en önemli katkısı Pozitivist paradigmanın bakış açısına bir alternatif sunarak gerçekliğe ve özne- nesne ilişkisine, geleceğe, değişime ve gözlemcinin rolüne farklı bir bakış açısı getirmesidir. Bu bağlamda, “açık görüşlülük”, “esneklik” ve “yaratıcılık” gibi kavramlar bilimsel yöntemin sınırlarını genişletmiştir, değer yargıları ve ideolojileri etkileyerek yeni paradigmanın parçası olmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

3.4. Nitel Araştırmacının Uygulamaya Katkısı

Nitel araştırma gerek ortaya koyduğu sonuçlar, gerek konu ile ilgili betimlemeleri ve değerlendirmeleri ile uygulayıcıların ufkunu açarak ilgili konuda kavrayış ve deneyimlerin gelişmesine katkı sağlar. Böylece, uygulayıcıların daha etkili ve verimli çalışması, daha doğru kararlar verebilmesine yönelik katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede, bireysel gelişim yanında, kurumsal ve örgütsel gelişimin de önemli bir rolü vardır. Bunun yanında bir örgütte mevcut program ve süreçlerin değerlendirilmesinde kullanılarak örgütsel süreçlerin etkililiği ve verimliliği ile paydaşların görüşleri hakkında derinlemesine bilgi edinmek üzere nitel yöntemlerden yararlanmak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

4. NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİNİN NİTELİĞİNİ ARTIRAN KOŞULLAR

Yeni ve değerli bilgiye ulaşma sürecinde yöntem seçimi kadar yöntemin nasıl kullanıldığı amaca ulaşmak adına önemlidir. Başka bir deyişle yanlış bir yöntem veya yöntemin yanlış kullanımının boş bir çaba olma ihtimali yüksektir. Bu sebeple nitel araştırma yöntemlerinin ne şekilde yürütüldüğünde fayda sağlayacağını bilmek önemlidir (Ger, 2009). Yeni ve değerli (nitelikli/ iyi/ sağlam) bilgi üretebilmek için nitel araştırma süresince dikkat edilmesi gereken hususlar Ger (2009) tarafından belirtilen 3 başlık altında özetlenmiştir:

1. Kuram ve Yöntemin Diyaloğu/Emik ve Etik

Kant'ın belirttiği gibi “kavramsallaşmamış algı kördür, algıya dayanmayan kavramsallaştırma ise boştur.” Kuramsal sorunlar yöntemi şekillendirir ve yönlendirirken yöntem sonucu gelen

verilerse kuramın nasıl düşünüleceğini belirlemektedir. Veri-kuram döngüsünün tekrarlanması sürecinde kuram-literatür ve veriler bazen birbirini destekler, bazen çelişirken açıklamamız tatmin edici düzeye gelene değin mantık-hayal gücü ve disiplinin diyalog içinde olmalıdır.

Kuram ve yöntemin diyalogunda emik kavrayış ile etik kavrayışın diyalogu önemlidir. Emik kavrayış, nitel araştırmanın nicel araştırmadan önemli fark ve üstünlüklerinden biridir. “İçeriden bakış” olarak tanımladığımız emik kavrayış, olayları öznenin bakış açısından anlamakla bireyin öznel deneyimini kendi bütünlüğü içinde yorumlamakla sağlanmaktadır.

Emik kavrayışla ifade edilen derinlemesine bilginin araştırmayı betimlemeden öteye götürebilmesi için etik açıklamayla desteklenmesi önem taşımaktadır. Etik kavrayış, bireysel derinlikte edilen bilgilerin sistematik olarak karşılaştırılması ve yorumlanmasına dayanır. Yeni bilgi sunan yol emik ve etik arasındaki bu diyalogdur. Tek başına emik gazetecinin röportajından ibaretken tek başına etik ise empoze edilmiş bir kuramdan öteye geçememektedir. Bir başka deyişle özneye ait bilinmez önce somut ve bilinir hale getirilmekte ve ilişkili diğer bilgi kümeleriyle değerlendirmeye tutulduktan sonra tekrar soyutlanarak kavramsal bilgiye dönüşmektedir.

2. Eleştirel Farkındalık ve Dürüstlük

Nitel araştırmada araştırmacının kendisinin de bir veri toplama aracı olması sebebiyle eleştirel farkındalık nicel araştırmaya göre daha fazla önem taşımaktadır. Araştırmacı birey de tıpkı diğer bireyler gibi mevcut konumu ile geçmiş bilgi ve deneyimlerinin şekillendirdiği bir takım önyargılara, beklenti ve varsayımlara sahiptir. Söz konusu önyargı, beklenti ve varsayımlar araştırma sürecini ve sonucunu etkileyebilecek niteliktedir. Eleştirel farkındalık ise araştırmacının sahip olduğu önyargıların farkında oluşu ve söz konusu önyargılardan arınarak araştırmanın nesnellliğini ve bilimsel niteliğini korumak üzere araştırmacının kendini sorgulamasını ve gerekli önlemleri almasını ifade etmektedir.

Eleştirel farkındalığı sağlamak için ilk yol iç gözlem (introspection)’dir. Yazılı olarak gerçekleştirilen iç gözlem araştırma sürecinde özeleştirel araştırma günlüklerinde araştırmacının kendini irdelediği bir takım sorulara cevaplar vermesiyle sağlanabilir. Bir diğer yol ise farklı meslektaşların görüşlerini alarak iç gözlemler ile “kıyaslama” yapmaktır. Kıyaslama tıpkı veri çeşitlemesindeki gibi konuyla ilgili ortaya atılan kanıtların gücünü artırmaktadır

Nitel araştırmada dürüstlüğün kanıtı olarak kullanılabilecek yollar Sanjek (1990) tarafından şöyle sıralanmıştır:

a) Kuramsal Açıklık ve İçtenlik (Theoretical Candor): Literatür ve kurama dayalı seçimlerimizin gerekçelendirilmesine dayalıdır. Araştırmacı kendi beklenti ve ön yargılarını yanıtlama yani doğru olmadığını ispat çabası içinde olduğunu göstermelidir. Tüm yanıtlama çabalarına rağmen elde edilen bulgular, tezin kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Süreçteki değişimlerin gerekçeleri belirtilir. Sahada geçirilen süre ve sahadaki bireylerle ilişkiler, sahaya vakıf olmayı sağlayan etkenler açıklanır.

b) Sahadan Getirilen Kanıtlar (Field Evidence): Bulgu ve sonuçların tesadüflikten uzak olduğunu kanıtlamak için sahadan getirilen sonuçların sistemli şekilde kayıt altında tutulmasına dayalıdır. Özeleştirel saha günlükler, çizelgeler, sözel ve görsel veriler gibi tüm belgelerin şeffaf olarak kayıt altında bulundurulması ile sağlanabilir. Tüm bunlar bulgu ve sonuçların başka bir deyişle araştırmanın şüpheyi yer bırakmayacak şekilde açık ve şeffaf yapıldığını göstermek adınadır.

3. Geçerli ve Güvenilir Sonuçlar Elde Etmek

Nicel yöntemin kaygısı geçerli, güvenilir ve genellenebilir ölçümler yapmakken yorumsamacı anlayışa dayalı nitel gelenekte ise temel kaygı, olgu ve olayları mümkün olduğunca derinlikli ve bütünlüklü bir şekilde kavramak ve açıklamaktır.

Araştırmacının nitel araştırma içindeki aktif rolünün bir diğer yansıması araştırmacının kendini sürekli kontrol etmesi ve yanıltmış olma ihtimali üzerine sürekli kendini sorgulaması ve gerekli önlemler almasına dayanmaktadır (Golafshani, 2003). Aksi takdirde nitel araştırmanın bilimselliğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu kontrolleri sağlamak adına araştırmacı 2 temel tehlikeyi bertaraf etmeye çalışır.

a) Araştırmacının Kendi Önyargıları ve Yanılgıları: Ön kabullere uygun veri toplamaya ve veri çeşitlendirmesinin sınırlı kalmasına yol açar.

b) Araştırmada İncelenen Bireylerin İçten ve Samimi Olmamaları: Bireylerin doğal ortamlarında olmamaları ve doğal davranışlarını sergilememeleri sebebiyle ortaya çıkar.

Bu iki tehlikeyi en aza indirmek için yapılabilecekler ise araştırmacının sahaya yakın ve vakıf olması, veri kaynaklarını çeşitlendirmesi (triangulation), örneklem sayısını artırması ve son olarak veriyi analiz ederken çeşitliliğe giderek çoklu yöntem (multiplicity) kullanılması olarak sıralanabilir.

5. NİTEL ARAŞTIRMA DESENLERİ

Bilgi öznenin (araştırmacının) nesneyle kurduğu bağın ürünüdür (Kantari, 2017). Araştırma deseni bu bağın nasıl ve neşekilde kurulacağına ışık tutan bir rehberdir.

Genel olarak araştırma deseni, sistematik sınırlı ve aşamaları belirlenmiş bir süreci tanımlayarak araştırma yaklaşımı ve araştırma sürecindeki aşamaların tutarlı olmasına rehberlik eden bir stratejidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırma deseni, gerek nicel gerekse nitel araştırmada, araştırma sürecindeki aşamaların tutarlılığını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Nicel araştırmada araştırma deseni, araştırmanın her aşamasında sistematik, sınırlı ve aşamaları belirlenmiş bir süreci tanımlarken nitel araştırmada araştırılan olay, olgu, ya da duruma göre süreç içinde değişebilen araştırma deseni söz konusu olmaktadır (Lewis, 2015).

Farklı nitel araştırma desenleri farklı yaklaşımları ve gelenekleri vurgulasa da nitel araştırma desenleri birbirinden keskin sınırlarla ayrılmamaktadır (Creswell, 1996).

Örneğin nitel araştırmanın özünü oluşturan bilinmeyen süreçleri tanımlama amacı ve tümevarımcı yaklaşım sadece Kuram oluşturma deseninde değil, diğer desenlerde de görülebilmektedir. Nitel araştırma veri toplama yöntemlerinin pek çoğunun kullanıldığı Kültür Analizi (Etnografi) ise nitel araştırma desenlerinin veri toplama yöntemleri aracılığıyla da tam olarak ayrıştırılamayacağını göstermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Buna benzer iç içelik ve sıkı ilişkilere rağmen nitel araştırma desenlerinin odak noktalarının farklılaştığını söylemek, dayandıkları kuramsal temeller, amaçlar yönünden farklılıklarını vurgulamak mümkündür. Nitel araştırma desenleri odak noktaları ekseninde kültür analizi,

olgubilim, durum/örnek olay çalışması, eylem çalışması ve kuram oluşturma başlıkları altında değerlendirilmektedir (Lewis, 2015). Tüm bu başlıklar kitabın ilgili bölümlerinde detaylı incelendiğinden bu bölümde kısaca değinilmektedir.

5.1. Kültür Analizi /Etnografi

Nitel araştırma desenlerinin en kapsamlısı olarak değerlendirilebilecek kültür analizi ya da etnografi, antropoloji geleneğine dayanmaktadır (Tesch, 1990).

Kültür analizi, toplumsal davranış, toplumsal yapı, toplumsal işleyiş, değer ve normlar gibi kültürel öğeleri tanımlamayı ve yorumlamayı amaçlar (Hancock, 2004). Söz konusu öğelerin doğası gereği standardize edilemez ve nicel yöntemlerle ölçülemez oluşu gözlem, görüşme ve mecaz gibi nitel yöntemleri zorunlu kılmaktadır. Çünkü kültür, “gözlenir, yaşanır ve hissedilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu sebeple, kültür analizinin gerçeklik odağı “gündelik yaşam” kavramı ile vurgulanmaktadır (Gaskins ve Paradise, 2010).

Kültüre veya kültürel ilişkilere ilişkin gerçeklik ise ancak kültür analizin konusunu oluşturan bireylerin gözünden görülüp, onların kültür kodlarıyla okunduğunda sağlanabilmektedir. Lefebvre (1998)’ye göre, “*Gündelik hayat mütevazi ve sağlamdır, doğal olandır, kısımları ve parçaları belirli bir zaman kullanımı içinde, kuşkuyla meydan vermeyecek bir biçimde birbirlerine bağlanan şeydir.*” (Akt.; Kantarı, 2007).

5.2. Olgu Bilim/Fenomoloji

Olgubilim, felsefi gelenekten gelmekte ve yaşanmış deneyimlerin asıl anlamını açığa çıkaracak psikolojik gerçekliği tanımlamak için kullanılmaktadır. Olguların bireylerin deneyim ve algılarına bağlılığına dayanan olgubilim, bireylerin deneyimlerine ilişkin ortak anlamları çıkarmayı amaçlar. Altta yatan anlamları keşfetmek için katılımcılar tarafından deneyimlenmiş dünyayı araştırır (Kocabıyık, 2016).

Olgubilim yöntemi, özü tanımlayabilmek için Husserl’in “parantez içine alma” (bracketing) fikrine dayanmaktadır (Tufford ve Newman, 2012).

Byrne (2001)’in ifade ettiği gibi Husserl’in “Paranteze Alma”, araştırmacıyı geçmiş bilgi ve tecrübelerinden arındırmayı amaçlar. Bu durum araştırmanın geçerliliği açısından büyük önem taşımaktadır (Ahern, 1999).

5.3. Gömülü Teori/Kuram Oluşturma

Literatürde “temellendirilmiş kuram”, “kuram oluşturma” olarak da isimlendirilen Gömülü Teori bir araştırma stratejisi ve biranaliz yoludur (Ilgar ve Ilgar, 2013).

Pozitivist gelenekte kuram hipotezlerin sınanmasında bir dayanak noktasıdır. Nicel araştırmada tümdengelim ilkesi kapsamında hipotezlerden oluşan kuram test edilir. Nitel araştırmanın dayandığı yorumsamacı gelenekte ise kuram araştırmalar sonucu elde edilir ya da araştırma sonuçları mevcut kuramlara ilişkin yeni boyutlar, açıklamalar sunar. Tümevarım ilkesinin benimsendiği ve bilimsel bilginin çeşitlenmesini, zenginleşmesi ile çoklu bakış açılarına ulaşmamızı sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Gömülü teorinin temelleri Glaser ve Strauss'un 1967 yılında gerçekleştirdiği sağlık alanındaki çalışmalara dayanmaktadır (Charmaz ve Belgrave, 2007). Anlamlara ve yaşantılara odaklanması yönünden gömülü teori, nitel araştırma desenlerinden fenomoloji ile benzerlik göstermektedir (Kocabıyık, 2016; Goulding, 2005). Fenomolojiden farklı olarak gömülü teoride mevcut açıklamalara bir yenisini eklemek suretiyle özgün kuramlar ortaya çıkartarak ilgili alana katkı sağlanmış olur (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Gömülü Teori deseni iki farklı yaklaşım ekseninde gerçekleşir. İlki Strauss ve Corbin (1990)'in Sistematik Yaklaşımı, ikincisi ise Charmaz (2007)'in Yapısalcı Yaklaşımı'dır.

1. Sistematik Yaklaşım: Strauss ve Corbin (1990, 1998)'in yaklaşımında araştırmacılar sistemli olarak süreci, olayları veya konu üzerindeki etkileşimi açıklayan bir teori araştırırlar (İlgar ve İlgar, 2013). "Sürekli karşılaştırmalı analiz" olarak tanımlanan süreçte görüşme, gözlem, döküman incelemesi sonucu elde edilen veriler toplandıkça analize dâhil edilir, süreç yeni verilerin birbirleriyle sürekli karşılaştırılmasına dayanır. Kavram ve temalar yeni gelen verilerle sürekli yeniden sorgulanır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu süreçte teori ve veri etkileşimi en üst düzeydedir. Süreçte mevcut literatür ve mevcut kuramın baskın gücünü en aza indirirken verilerin de araştırmacıyı kullanmasına izin verilmemeli ve tamamen tümevarımcı bir yaklaşımdan kaçınılmalıdır. Başka bir deyişle kuramlar ve veriler sürekli olarak birbiriyle konuşmalıdır (Ger, 2008).

2. Yapısalcı Yaklaşım: Tüm araştırmacılar gerçekliğin ve varoluşun eşsiz yapısallaşmasına örnektir (Birks ve Mills, 2015). Yapılar, yeni deneyim ve bulguların ışığında şekillenirler (Morse, vd., 2016). Yapısalcı yaklaşıma dayanan Charmaz (2007), karmaşıklığı ve çoklu ilişkileri vurgulayarak yorumsamacı yaklaşıma dayalı esnek ve araştırmacıların gözlemlerine dayanan bir teori sunar. Gözlem, değer, inanç, duygu, varsayım ve bireylerin fikirlerine ve araştırma metodlarının önemi yanında, zengin bilgi toplama yöntemleri, bilgi kodlama, hafızaya alma ve kuramsal örneklemeyi de kullanır (İlgar ve İlgar, 2013).

Gömülü teoride farklı yaklaşımlar dâhilinde veri toplama ve analizin birlikte gerçekleştirilmesi, gömülü teoriyi diğer nitel araştırma desenlerinden ayıran en önemli özelliğidir (Corbin ve Strauss, 1990).

Hancock (2001)'un da belirttiği gibi araştırmanın başlangıç soruları ile veri toplamanın sonuna doğru oluşturulan sorular arasında önemli farklar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü sürekli karşılaştırmalı analiz nedeniyle görüşme ve gözlem formu veri toplama sürecinin sonuna kadar yarı yapılandırılmıştır. Böylece yeni veri araştırma sürecinde önemli etkilere sahip olur, araştırmanın gidişatını değiştirme potansiyeline sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

5.4. Örnek Olay/Durum İncelemesi

Berg (2004) örnek olay incelemesinin, belirli kişiye, sosyal bir durum ya da olaya, belirli bir gruba ait durumun ve işleyişin açıklanması için sistematik bilgi toplanma yöntemi olarak tanımlar. Örnek olay yöntemini Yin (2003), araştırmacının sınırlı kontrole sahip olduğu olayları neden ve

nasıl soruları üzerinde durarak derinlemesine kavramaya çalıştığı durumlarda tercih edilebilecek bir yöntem olarak tanımlar.

Amaçlı örneklemeye dayanan örnek olay incelemesi, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen özel durumların derinlemesine incelenmesine olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Örnek olay incelemesi tek bir olayı veya birkaç olayı, belirli bir zaman dilimindeki sosyal olayları derinlemesine inceleme demektir. Araştırmacıyı araştırma sürecinin ilk aşamasından son aşamasına götüren bir eylem planı olarak tanımlanabilir (İlgar ve İlgar, 2013).

5.5. Eylem Araştırması

Araştırma ve uygulamanın birlikteliğine dayalı eylem araştırması süreç odaklıdır. Belirli bir sürecin kendi ortamı içinde uzun süreli çalışılmasına dayanmaktadır. Araştırmacının veriye yakın olması, süreci yakından takibi ve deneyimlemesi eylem araştırmasının en önemli özelliğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Başka bir deyişle eylem araştırması uygulamanın içinde olan bir uygulayıcının doğrudan kendisinin ya da bir araştırmacı ile birlikte gerçekleştirdiği bir yöntemdir. Özellikle uygulamaları ve araştırmalarının birlikteliğine imkan veren eğitim alanında sıklıkla kullanılmaktadır (Mills, 2000; Carr ve Kemmis, 2003).

Pratikte ortaya çıkan sorunlar ya da mevcut bir sorunu anlama ve çözmeye yönelik veri toplamayı ve analiz etmeyi içeren bir yöntemdir. Bireysel ve grup olarak yapılabilir. Araştırma ve sonuçlar uygulamaya aktarılarak pratik katkılar sunma potansiyeli yüksektir. Araştırmacının katılımcı rolü ve veri toplama aracı olması durumu bu yaklaşımda kendini tam anlamıyla gösterir (İlgar ve İlgar, 2013).

KAYNAKÇA

- Ahern, K. J. (1999). Ten tips for reflexive bracketing. *Qualitative Health Research*, 9, 407- 411.
- Baker, C., Wuest, J. & Stern, P.N. (1992). Method slurring: the grounded theory/ phenomenology example. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1355-1360.
- Berg, B. L., Lune, H., & Lune, H. (2004). *Qualitative research methods for the social sciences* (Vol. 5). Boston, MA: Pearson.
- Birks, M., & Mills, J. (2015). *Grounded theory: A practical guide*. Sage.
- Bogdan, R.C. & Biklen, S.K. (1992). *Qualitative researchfor education: An introduction to theory and methods*, Boston: Allyn and Bacon.
- Byrne, M. M. (2001). Understanding life experiences through a phenomenological approach to research. *AORN journal*, 73(4), 830-832.
- Carr, W., & Kemmis, S. (2003). *Becoming critical: education knowledge and action research*. Routledge.
- Charmaz, K., & Belgrave, L. L. (2007). Grounded theory. *The Blackwell encyclopedia of sociology*.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-20.
- Creswell, J. W. (1996). *Research design. Qualitative and Quantitative Approach*. Thousand Oaks: SagePublications.
- Dombro, M. (2007). Historical and philosophical foundations of qualitative research. P. Munhall (Ed.), *Nursing research: A qualitative perspective*, 4, 99-126.
- Friedman, M. (2014). *Foundations of space-time theories: Relativistic physics and philosophy of science* (Vol. 113). Princeton university press.
- Gaskins, S., & Paradise, R. (2010). Chapter five: Learning through observation in daily life. *The anthropology of learning in childhood*, 85, 85-110.
- Ger, G. (2009). Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelikleri ve Zorlukları. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, Haziran 2009, 1-19.
- Glaser, B. & Strauss, A.L. (1967). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Chicago: Aidine.
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The qualitative report*, 8(4), 597-606.
- Goulding, C. (2005). Grounded theory, ethnography and phenomenology: A comparative analysis of three qualitative strategies for marketing research. *European journal of Marketing*, 39(3/4), 294-308.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(163-194), 105.
- Ilgar, M. Z., & Ilgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (Temellendirilmiş Kuram), İzmir Ekonomi Üniveritesi.
- Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi*, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 4(1).
- Kocabıyık, O. Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2016, Cilt 6, Sayı 1, 55-66
- Kuhn, T. (1970). *The structure of scientific revolutions* (21st ed.), Chicago: University of Chicago Press.
- Kuş, E. (2007). Sosyal bilim metodolojisinde paradigma dönüşümü ve psikolojide nitel araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 19-41.
- Lewis, S. (2015). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. *Health promotion practice*, 16(4), 473-475.
- Maxwell, J.A. (1996). *Qualitative research design: An interpretive approach*, Thousand Oaks, CA: Sage.

- Tufford, L., & Newman, P. (2012). Bracketing in qualitative research. *Qualitative social work, 11*(1), 80-96.
- Mills, G. E. (2000). *Action research: A guide for the teacher researcher*. Prentice-Hall, Inc., One Lake Street, Upper Saddle River, New Jersey 07458.
- Morse, J. M., Stern, P. N., Corbin, J., Bowers, B., Charmaz, K., & Clarke, A. E. (2016). *Developing grounded theory: The second generation*. Routledge.
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*, Newbury Park, CA: Sage.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.), Newbury Park, CA: Sage.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2017). *Modern sociological theory*. SAGE Publications.
- Tesch, R. (1990). *Qualitative research: Analysis types and software tools*. Psychology Press.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim, 23*(112).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. Applied Social Research Methods Serial, 5 (3rd ed.).